

A hely rejtőzködő szelleme

A szellem nem a dolgok sorába tartozik, hanem abba a sorba, amit szembe állítunk a dolgokkal. Megfejtetetlen titok. Heidegger kezdetben akkor használta a szellem szót, amikor arról írt, hogy ezt a szót nem szabad alkalmazni. Később idézőjelben használta, mintha mástól idézne. Végül egyetemi katedrán is kimondódik a betűje és szelleme szerint való szellem. Mi az a szellem? - kérdezi Heidegger. A választ Georg Trakl költői megfogalmazásából átírva válaszolja meg: szellem ami lángra gyújt, vagy a szellem a láng. - Láng mely lángra gyújtja önmagát.

A költő Trakl és a filozófus Heidegger között sajátos párbeszéd (Gespräch) folyt a szellem kérdéséről, melynek során az első válaszok megszülettek. Így nem meglepő, hogy a szellem első megközelítése Heideggernél irodalmi jellegű.

1. A tértől a hely szelleméig

Mivel Heidegger elsősorban a lét – ittlét (Dasein) kérdésével foglalkozott, ezért a tér, vagy ahogy nevezte, az „élettér” kérdését szükségszerűen vizsgálta. Leírásához segítségül hívta a költészetet. Heidegger Georg Trakl művein keresztül hozta kapcsolatba az élettér és a szellem fogalmát, melyet később a művészetek és a társadalomtudományok a hely szellemeként elemeztek.

A hely szelleme több filozófiai és irodalmi műnek témája.

Hamvas Béla 1959-ben „Az öt génusz” című művében ezt írja:

" A tér és a hely között az a különbség, hogy a térnek száma, a helynek arca van. A tér, hacsak nem kivételes, minden esetben pontos vonalakkal határolható. A tér mindig geometriai ábra. A hely mindig festmény és rajz, és nincs belőle több, mint az az egy. A térnek képlete, a helynek génusza van. Mert nemcsak természet és környezet, föld, talaj, növényzet, vizek, hegyek és mindez együttesen. A hely nemcsak az, ahol a dolgok vannak. A hely barátságos, vagy ellenszenves, félelmetes vagy szelíd, nyugodt. Két egyforma hely éppúgy nincs, mint megismétlődő pillanat."

Angyalosi Gergely Gyerekkorunk vidéke című írásában arról ír, hogy az otthoni táj élménye alapvetően a gyermekkor privilégiuma. Angyalosi az én kialakulásának, a világra való rácsodálkozásnak, a tapogatózó tájékozódásnak, az otthonosság-idegenség kettősségének szorításában zajló világépítésnek a kibogozhatatlan összecsomózódásáról ír, – mely egy adott környezetben történik, melybe

Gare d' Austerlitz

beleértendő a „természet”, a falusi vagy urbánus közeg éppen úgy, mint az ott élő emberek, szokások, beszédmódok a helyre jellemző karaktere, tájjellege.

Ellentétes irányú megközelítésben az elveszett hely és szellem okozta hiány bemutatásáról szól W.G. Sebald Austerlitz című regénye, – mely az identitásvesztést, a helyek kutatásában megmutatkozó identitás utáni vágyat mutatja be. A műben több európai hely és épület képe jelenik meg, korhű fotókkal illusztrálva / Az író kikötötte, hogy a külföldi kiadásokban a fotók ugyanabban a méretben és kontextusban kerüljenek a könyvbe /

Az építészeti gondolkodásban a hely és a szellem kapcsolata folyamatosan jelen volt, de az építészeteteoretikusok csak a múlt század végén kezdtek írni róla.

A dolgozat témája a cím által előrevetített gondolatkör tekintetében nem kevés előzménnyel rendelkezik. Az elmúlt időszakban sorozatban jelentek meg a hely szellemével, a regionalizmussal, - továbbmenve a kritikai regionalizmussal és annak magyarországi kritikájával foglalkozó írások. Az építészeti közéletben kibontakozott vitát két, az alábbiakban ismertetésre kerülő kritikai mű tartja életben.

2. A hely szelleme Christian Norberg-Schulz és Kenneth Frampton munkáiban

Az építészeti írásokban a hely jellegének elvesztése iránti aggodalom a múlt század közepén jelent meg, kritizálva a modern építészet egyes példáiban a kizárólagosan funkionalista szemlélet miatt létrejövő személytelen nemzetköziséget.

Az építészet és a hely kapcsolatának filozófiai alapokon nyugvó elemzésére azonban csak a 70-as évek végén került sor. Christian Norberg-Schulz a „Genius Loci” -A hely szelleme- megírásával tulajdonképpen folytatta a Martin Heidegger-i gondolatsort, de már nem egy tágabb értelemben vett - a földön az ég alatt létező - életteret, hanem szelleme által üzeneteket hordozó helyet definiál, melynek Heideggert követve megteremtette az építészethez kapcsolódó leíró módszertanát, - fenomenológiáját.

Norberg-Schulz azzal, hogy bevezeti a hely szelleme fogalmát, egyben megkülönbözteti a helyet a tértől, hiszen a hely jelentéssel bír, amelyben mindenképpen megjelenik a világhoz való viszony. Írásában egyúttal rávilágít a hely komplexitására.

Hogy mitől válik a hely egyedivé az Schulz szerint az általa három elemből felépített viszonyrendszer; a lokáció, a konfiguráció és az artikuláció, - vagyis a természetben való elhelyezkedés, a települési struktúra és a részletek karakterének vizsgálata révén fejthető meg. A megfejtés, a hely megismerése Norberg-Schulz szerint fontos, mert a helyet mielőtt tovább építjük, meg kell érteni, csak ez úton tudunk neki új értelmezést adni.

Kenneth Frampton a Kritikai regionalizmus: az ellenállás építészetének hat pontja című cikkében visszatér az építészet eredetéhez, és szintén hangsúlyt helyez a helyi kulturális hagyomány, a hely értelmezésére.

Frampton gyakorlati recepteket ad a kulturális önazonosság fenntarthatóságára az univerzális modernség előremutató elemeinek felhasználása mellett. Azért nem pusztán regionalizmusról beszél, mert véleménye szerint amennyiben az az elveszett

hagyomány feltételezett formáinak újraélesztésére koncentrálnak, korlátozó hatású. A kritikai regionalizmus, mint módszer a hely szelleméhez kötődő elemekhez társítja a modern civilizáció hatásait.

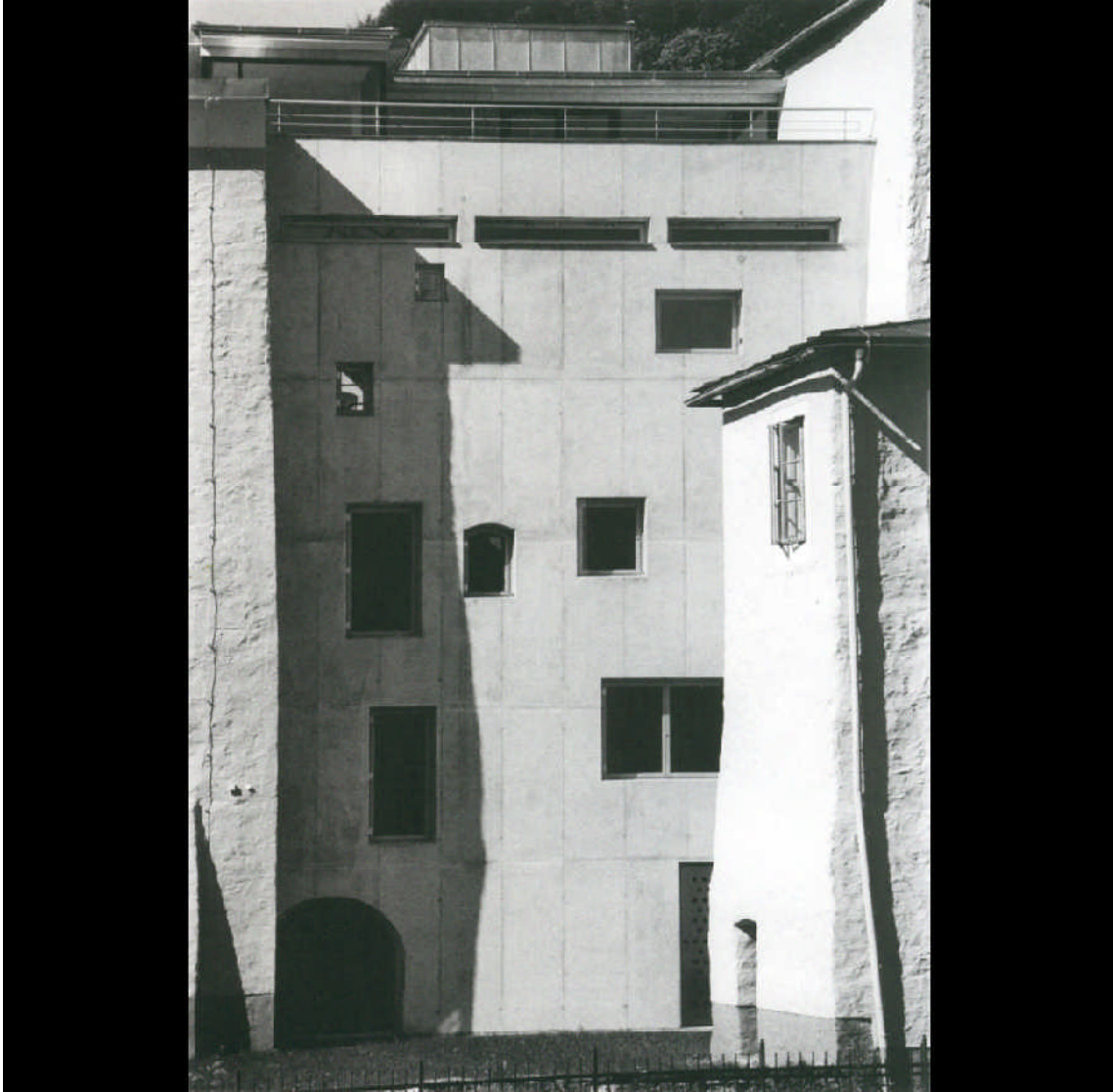
3. A hely – mint rétegződések hordozója a Heinz Tesar-i gondolatkörben

A hely megértésének fontosságát Heinz Tesar osztrák építész egy vele készített interjúban más aspektusból elemzi és írja le, mely kevésbé ismert, de mondandójában lényegi és szemléletes.

Az interjút tartalmazó írás 1982-ben, a „Das Fenster” nevű tiroli kulturális folyóiratban jelent meg. Ennek során Tesar az épületeiről, de főleg az épületekhez társult gondolatairól beszél. Az írás záróakkordja (valószínűleg az egyetlen előre szerkesztett része) a TESAR-i ars poeticát meghatározó alapfelvetés, melynek címe: Schichten, azaz RÉTEGEK.

Mivel az írás a Christian Norberg-Schulz 1980-ban közzé tett Genius Loci-ja és a Kenneth Frampton 1983-ban a Kritikai regionalizmusról írt műve között született, ezért nem lehet nem észrevenni azt az egy időben megjelenő szellemi áramlatot, amely az építészet identitását a hellyel, a hely szellemével vagy a hely rétegeinek megismerésével hozza összefüggésbe.

Mik is ezek a rétegek?

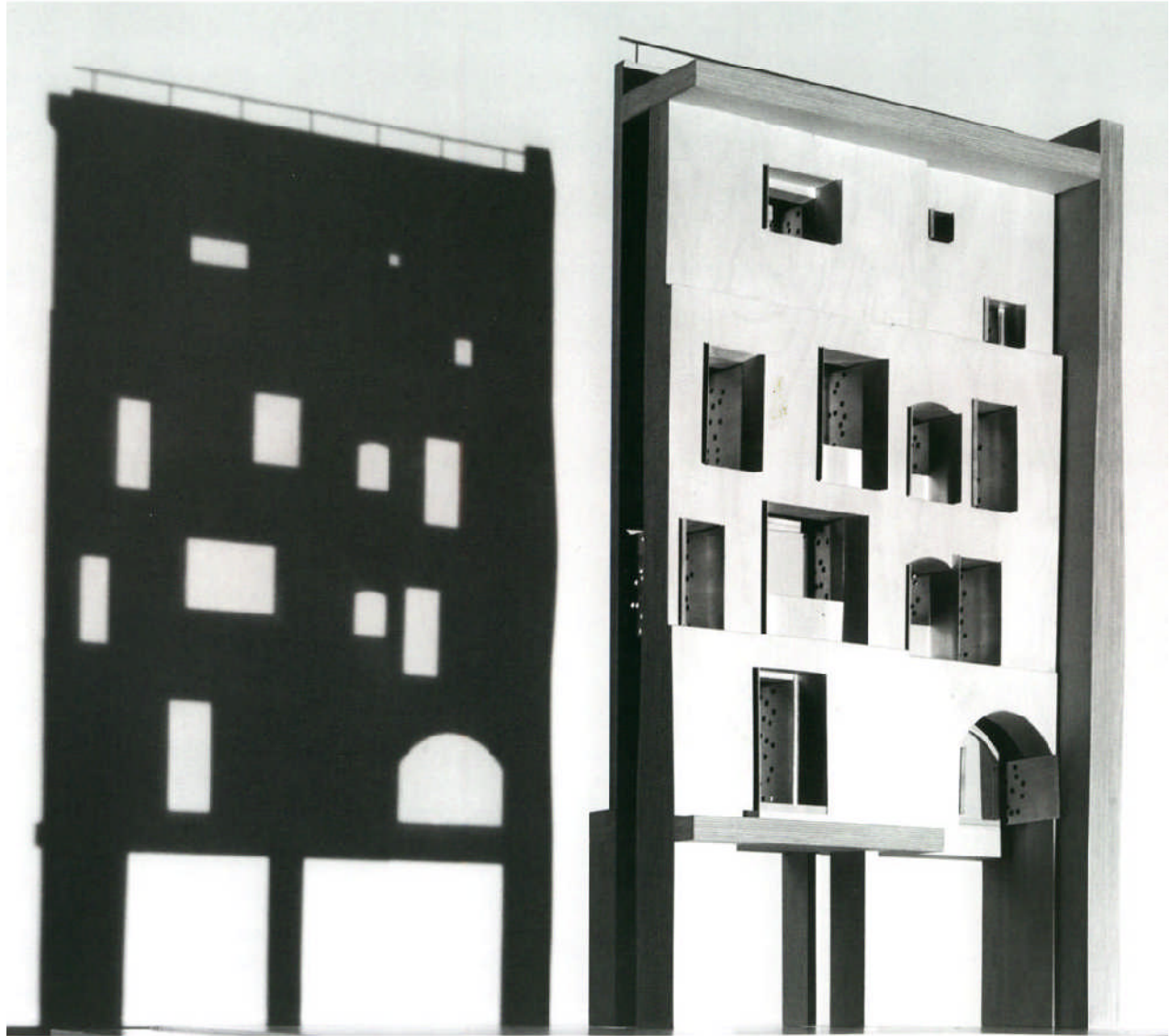

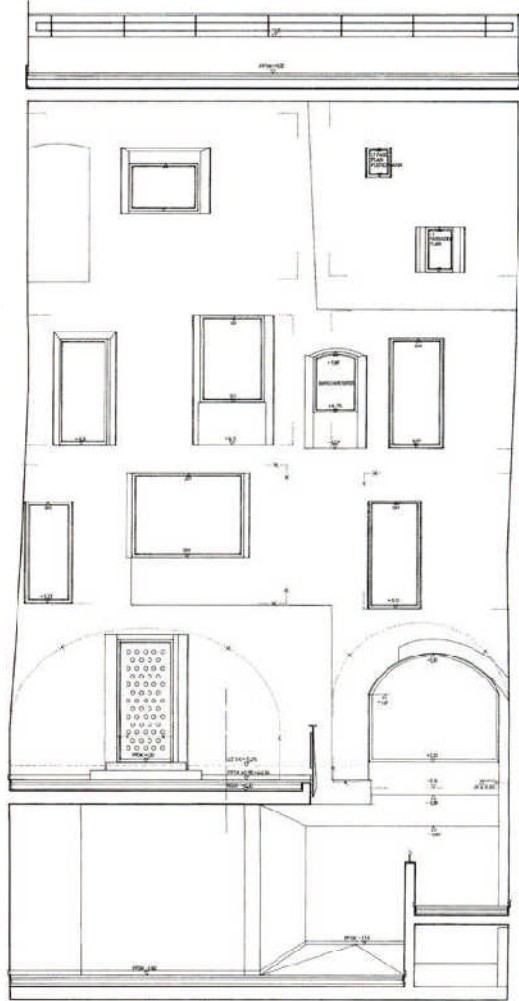
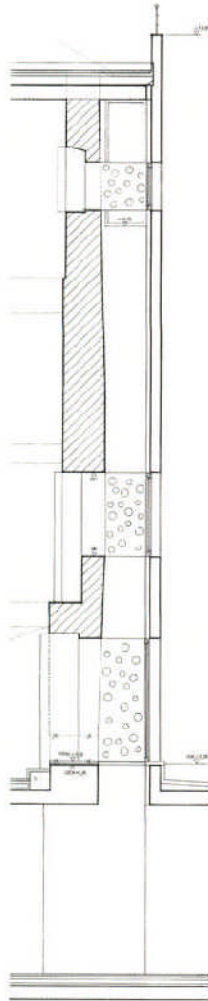
Tesar Keltenmuseum - Hallein-rétegelt fal

Tesar a gondolkört a „Rétegek” -„Schichten” német nyelvű jelentéstartalmával, etimológiai kifejtésével vezeti fel.

„A Schicht jelenti

- *a földrajzi réteget, lerakódást*
- *az anyag rétegét*
- *az idő rétegét*
- *a gondolkodás rétegét*
- *az érzékelés rétegét*
- *a bevonatot, úgymint bőr, ruha, parfüm, divat*
- *die Geschichte = történelem*
- *das Geschichte= rétegzettség*
- *die Einschicht= egyrétegűség, magány*
- *a titkot*
- *die Stadtgeschichte=várostörténet*
- *das Stadtgeschichte=városrétegzettség*
- *a Schichten – mint ige építést, fektetést, rendszerezést, egymásra helyezést*
jelent
- *a város a közösség titka, a titok szinonim jelentése a lerakódás és a titkos közlés*
- *az építészet, mint látható és láthatatlan természetű szellemi és érzéki rétegződés”*

Tesar a szóhoz, és társult összefüggéseihez fűzött magyarázata a következő:

„nem a nulladik óra, melyben az építész munkája elkezdődik, hanem előrehaladott idő, melyben javításokat, korrekciókat és új kezdeteket építünk be. Egy új réteget formálunk.” Eközben nem arról van szó, hogy különösen éles, harsány szavakat és képeket keresünk, hanem arról, hogy a hely specifikumát, a topográfiát és a történelmet az építészet eszközével megragadjuk.

Ez azonban megint csak nem jelenti azt, hogy minden megfogalmazandó úgymond helyben, kéznél van, hanem nekünk a folyamat egy újabb rétegét is hozzá kell tennünk, amiben az építészeti kiindulópontját az individualitás és a típus kölcsönhatása jelenti.

Itt közel járok az építészeti azon definíciójához, mely szerint az építészeti az individuum és a hely közötti párbeszéd eredménye.

Ez a hely hangsúlyozását, karakterizálását és nem utolsó sorban újjáteremtését kell jelentse, – tisztázva a viszonyát a hely különböző történeti rétegeivel és az azt létrehozó sajátos individuum történetével. Legyen itt megjegyezve, hogy a város (hely) története és az egyén története az építészeti létrejöttének feltétele.

Ez egy olyan dualitás, melynek optimális esetben egyensúlyban kell lennie.

Stabilitások (pragmatizmusok) és labilitások (túlértékelések) nem használnak az építészeti.

A cél egy olyan építészeti, mely lassú, nyugodt, kifejező nyelv, mely egyszerűségében érthető és sokrétűségében időtlenül érvényes.

Egy kijelentés időn átnyúló érvényessége az ő legmagasabb minősége.

Ha nekem egy tudatosan leegyszerűsítő, majdnem iskolás definíciót kellene adnom az építészetre, nyelvtani értelemben azt mondanám: az építészet magában a hely, az idő, a mód, és az ok viszony-meghatározása.

Vagy Gauguin-i értelmezés alapján: honnan jöttünk, hol vagyunk, hová megyünk – koncentráltabb kihívás alig van.”

Tesar nem akart új elméletet létrehozni – a teoretikusokkal szemben sokkal inkább a praktizáló építész munkáival kapcsolatos elmélkedéseiről van szó. A „Rétegek” magyarázatából, mint alapállításból, és külön a tervekhez fűzött magyarázatokból mégis az építészetet átfogó, kezelhetően egész gondolkodásmód jelenik meg.

Schulz és Frampton rendszeréhez képest Tesar rétegekre építkező szemlélete, bár hasonló összefüggéseket tár föl, érzékenyebb, befogadóbb, nyitottabb, ugyanakkor tömörebb és szemléletesebb.

Nem nevezhető rendszernek, inkább látásmód, melyről maga is azt írja, hogy a mindenkori konkrét feladathoz köthető tervekben képszerűen jelenik meg.

A többiek okfejtéseiben található legtöbb ellentmondás Tesar-nál eltűnik.

Heidegger pl. azt állítja, hogy az alkotás hozza létre a helyet, Schulz szerint a hely az alkotás alapja. Tesar viszont folytatja a helyet (a meglévő rétegeket) egy következő réteggel.

4. A hely hatása

A hely szellemének folyamatos változása a rétegek folyamatos egymásra rakódásából fakad. A hely aktuális érzékelése, érzéki megismerése nem egy passzív folyamat, a hely és a mindenkori befogadó között intenzív kölcsönhatás van.

A hely ezért kettős értelemben is hatással van az őt alakító személyiségre, az adott időpillanathoz köthető érzékelésen kívül a személyiség alakulásában már korábban szintén döntő szerepet játszott.

Tesar 2005-ben Münchenben kiállítást rendezett „Az építészet az építészet előtt kezdődik” (Architecture Precedes Architecture) címmel.

A cím a hely fejlődéstörténetéből és az alkotói individuuum fejlődéstörténetéből fakadó alaphelyzetre, mint az építészeti alkotást szinte eldöntő tényezőkre, egyfajta komplex eleve meghatározottságra utal.

A hely (mint a rétegek összessége), az alkotás alapja, anyaga és befogadó közege. Definiálható akár Schulz értelmezése szerint a struktúrából, és a hely lelkéből, de talán maradjunk a Tesar-i összetettebb fogalomnál; a hely földrajzi, lerakódási, anyagi, időbeni, gondolkodási, érzékelési, történelmi, várostörténeti rétegeinél.

Ha az alkotó személyiség története a helyhez kötődik, úgy a fenti rétegződések megtapasztalása és feldolgozása már korábban elkezdődött, hatása a személyiség alakulására nyilvánvaló.

Az individuuum fejlődéstörténetében azonban nemcsak a konkrét hely játszik szerepet, hanem más, különböző kultúrákat, szubkultúrákat kialakító helyek látványa, élménye, életminősége, karaktere, amivel az alkotó személyiség állandó összehasonlító folyamatba kerül. A szomszédos helyek és az azokban megtestesült emberi kultúrák tapasztalatrétegének egyéni és kollektív feldolgozása egy újabb réteget jelent, amit hozzá lehet tenni a Tesar-i rétegekhez.

Otto Wagner – Schützenhaus – Wien

Heinz Tesar – Stadttheater – Hallein

Tesarra vetítve ne felejtjük el az Otto Wagner-i és Joze Plecnik-i hagyatékot folytató osztrák építészet erős kulturális pilléreit, az Ausztria és Németország határán lévő Tirol és Bécs hatását. Tesar Innsbruckban született, Kufsteinban járt iskolába, Bécsben tanult építészetet, ott volt mesteriskolás, dolgozott Bécsben Holzbauernél, valamint Münchenben. Részt vett az osztrák építészet 1945-1975 című kiállítás szervezésében, ahol az osztrák építészettörténetet nagyon részletesen tanulmányozta. Ez megegyezik azzal a kultúrkörnyezettel, ahol Tesar mindmáig említésreméltó épületeket épített. Viszont maga is írja, hogy Itáliában tett művészettörténeti tanulmányútajai jelentős hatást gyakoroltak rá.

Az egyén tekintetében Tesar a következőket mondja:

„Az építészetben nem lehet Mozart, tehát egy csodagyerek, aki egyszerűen ott van és már mindent tud magától.

Az építészet az építészet előtt kezdődik a tapasztalással és olyan problémákkal való összeütközéssel, melyeknek látszólag semmi közük hozzá. Nincs hatéves építészeti csodagyerek, -ennek semmi köze a gyerekek homokváraihoz, melyeket csodálok. Az építésznek megvan a saját fejlődéstörténete, ennek az ő gondolkodóképességéhez van köze.”

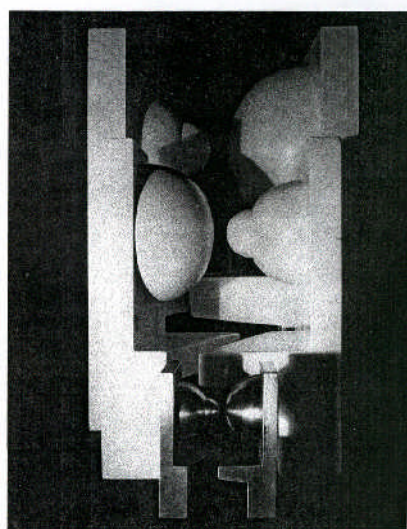
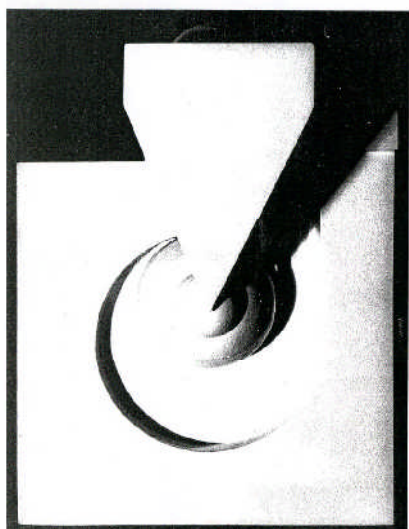
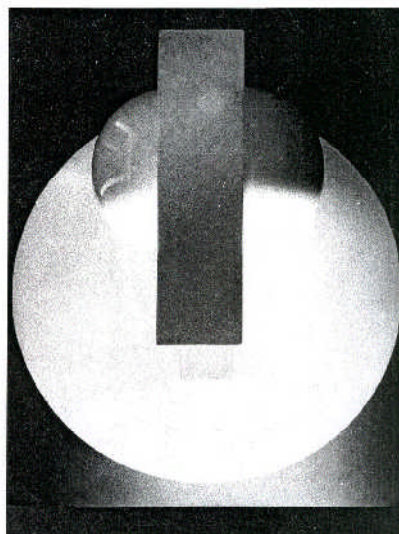
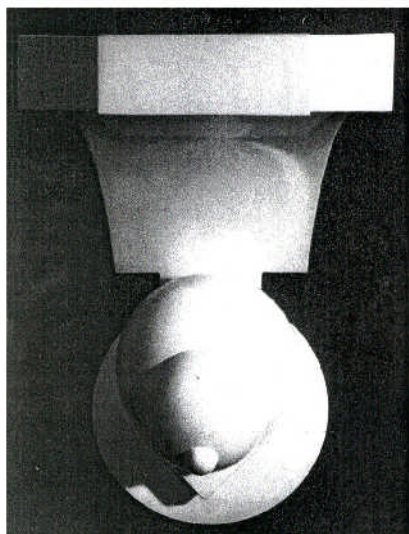
Ez a fejlődéstörténet – az építész személyiség kialakulásának története - folyamatos kölcsönhatásban van a hellyel, és tágabb értelemben véve a kultúrkörnyezettel.

Az építészeti tudásunk bizonyos elemei a tapasztalás és a gyakorlás során lesüllyedhetnek a tudattalanba, azaz tudatalattivá válhatnak. Ezek a mentális lerakódások - beleértve a hely hatására már korábban képződött mentális rétegeket is - az intuitív feladatmegoldások során aktivizálódnak.

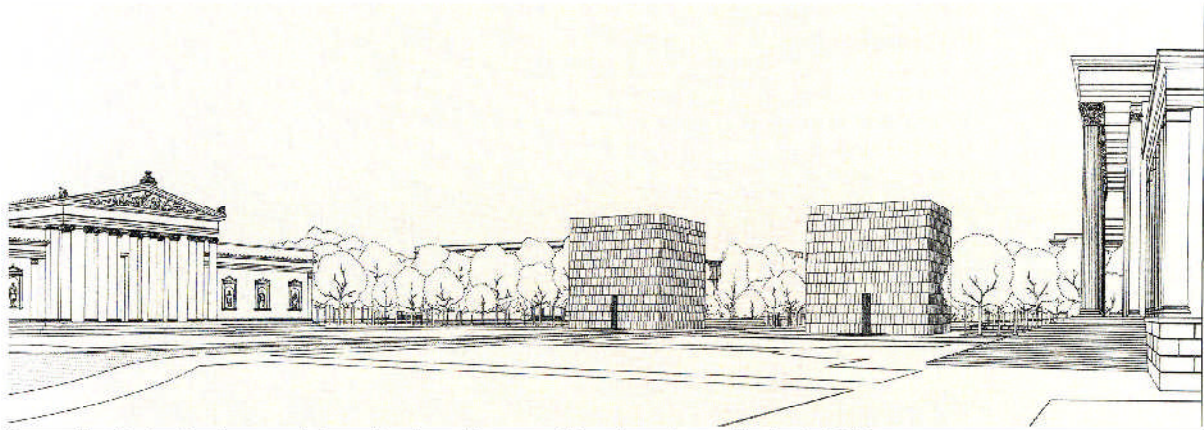
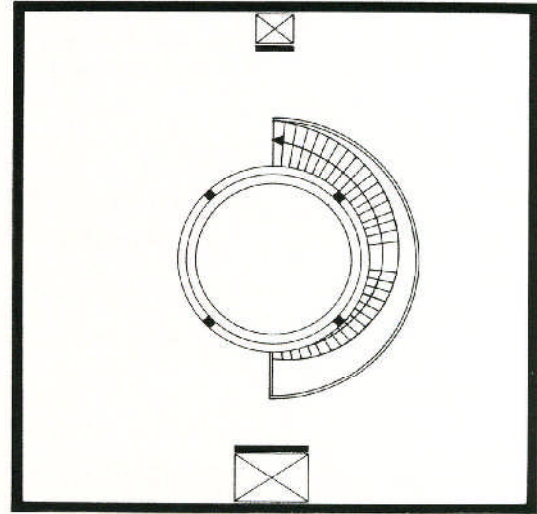
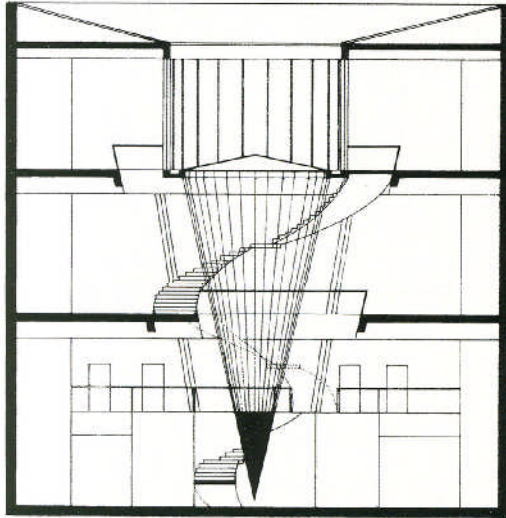
Az építészet és a tudattalan viszonyát több kutató is vizsgálta, de ezzel kapcsolatban elég óvatos megfogalmazások születtek.

A befogadó oldaláról bizonyított, hogy bizonyos tárgyról, épületekről alkotott kép olyan érzelmi élményt jelent, mely reflexiót, visszaverődést vált ki, hatására más érzelmi állapotba kerülünk. Gondolatébresztő épületekre intenzív asszociációkkal reagálunk.

Az építészet képet alkot. Olyan képmásokat, amelyek felidéznek egy bizonyos életforma élményét. Elődeink alkotásai most általunk látható képként jelennek meg. A tárgy és a róla alkotott kép azonban nem azonos. Az érzékelési információk értelmezése nagyon bonyolult folyamat, mert nincs tiszta érzékelés. Egy kép észlelésében a gondolkodás, az érzelmi beállítódás és az emlékezés is részt vesz, így a hely képeinek érzelmi-értelmi leképződésében vagy felfogásában a személyiséggel összefüggő tényezők is szerepelnek. Az ember aktívan – bár nem tudatosan – szerkeszti meg a maga vizuális világát, nem másról van szó, mint az ember és a hely kölcsönhatásáról. Ennek egyik vonatkozása, hogy elődeinkben a helyről alkotott kép nem ugyanolyan reakciókat ébresztett, mint ma bennünk ébresztenek.

Tesar-homotípusok 1967-69

Tesar-Prähistorisches und Agyptisches Museum-München-tervpályázat 1990

Tesar szintén elemezte a hely és az építészet képi nyelvének érthetőségét. Megkülönböztette a primer szintű érzékszervi érzékelést - az archetípusok ill. homotípusok jellegzetességeit -, és a szekunder szintű érzékelést, amely alatt a tudás, a képzettség és az intellektus által közvetített objektív érzékelést értett. (Tesar korábban, majd munkái során ismét építészeti indíttatású plasztikákat és rajzokat készített emberi testrészekről, az emberre jellemző szituációkról; ezekre alkalmazta a homotípus kifejezést).

„Milyen nehéz átfogó érthetőséget mindkét rétegre vonatkoztatva elérni, azt mindenki tudja, akit ez a problémakör érint.”

Nehéz, de nem támpontnélküli.

A képek megértésénél, érzékelésénél általános érvényre jutó tendenciát fogalmazott meg és igazolt a Németországból kiindult, a pszichoanalízissel majdnem egyidős, de ma is aktív irányzat, az alaklélektan („Gestaltpsychologie”).

Alaphipotézise, hogy az ember élete során a "jó egészsre" törekszik. Ha ez megbomlik, elveszítjük az egyensúlyt, - majd arra törekszünk, hogy azt helyreállítsuk. Jó egészsnek nevezik pl. a kört, vagy a négyzetet, a „Gestalt” kísérletekkel igazolta, hogy a rész ábrákat erre igyekszünk kiegészíteni.

Nem véletlen, hogy a szépséget és a rendet szimbolizáló geometria a történeti építészet alapköve volt.

De tudatunk az egymás által takart, de felismerhető rétegeket is a részek felismerése után egészként kezeli. Az egymás mögötti rétegek láttatását, mint eszközt az alkotó építész tudatosan használja; így törekszik a továbblépéshez szükséges transzparenciára.

5. A hely megismerése

Ahhoz, hogy a helyet hozzá alkalmazkodva tovább lehessen építeni, meg kell érteni. A megértés nem kipipálandó tematikai pont, nem adatgyűjtés, a megértés lényege a hely rétegzettségének, jelentésének, karakterének intellektuális élményként történő befogadása. Ez egy fontos tényező, hiszen a hely ily módon történő megértése új energiákat hoz létre.

Tesarnál a hely megismeréséről így ír:

„Keresztül menni a városon, a városban rajzolni, helyben rajzolni, ezek a legfontosabb dolgok, amiket meg kell tenni, mielőtt épít az ember. Az emberek, akiket a városban ismerünk, az élmények, amiket talán korábban a városban szereztünk számomra éppoly fontosak. Az építészet a város történelmének és az egyének konfrontációja. Ezeket a pólusokat kell összeegyeztetni, azaz ezt a dualitást szórabírni. Ezáltal jöhet létre az építészet.”

A hely megértésének Tesarnál sajátos egyedi módszere van. Tesar először a verbális gondolatokból (a nyelv) esetlegesen összeálló szótornyokat, szóláncokat írja le. Véleménye szerint az érzéki érzékelés legelőször önkéntelen kiáltásokat vált ki belőlünk. Ezt igyekszik megragadni. Utána szabad asszociációként skicceket készít, ami képi nyelv, ezt szavakkal már nem lehet helyettesíteni. Végül mindkettő beépül a harmadik fázisba, a modellbe, ami maga a terv.

Tesar említi, hogy a hely képi gondolkodás általi feldolgozását Ottó Wagnertől tanulta.

herzfeilergedenkkreisbrückenkopfsynagoge

hallwandwandkörperantwort
glashallehimmelhofasymmetrisch
schwebehohlblockglasstein
wandschichtschwebekopflageraummittenobjekt
schichtwandraumkörperquaderdonaublickterrassenglasis
leerraumlichtkirchenmuseumsplastik
horizontalbügelstahlvertikalfensterbrückenbasispassau
luftthöfelichtkubentransitorium

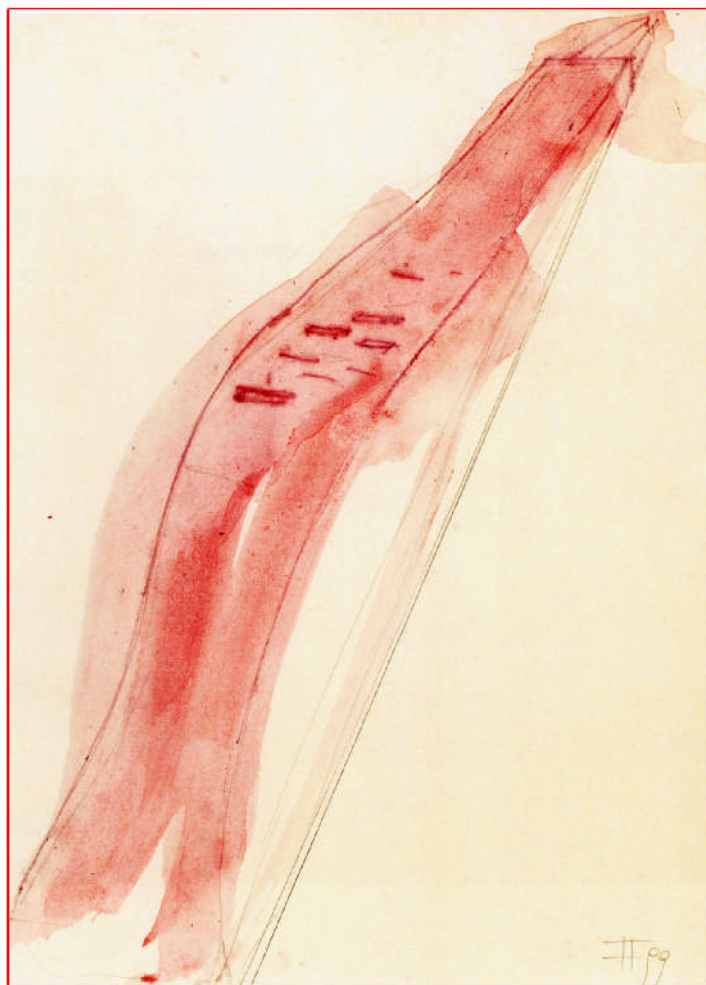
/ Igazságtalan lennék, ha a rétegekben való gondolkodás, a hely viszonyainak megismerése és a képi gondolkodás mint módszer alkalmazása terén Scarpát nem említeném meg. /

Ha a rétegek egymásra épülnek, a rétegeknek is létezik tektonikája. A rétegek viszonyrendszerének felismerhetősége függ azok bonyolultságától, múltjától, idegenségétől és hozzáférhetőségétől, valamint a befogadó személyiségétől. A hely véges számú üzenetet hordoz, ezek egy része nem is érzékelhető. A rétegek képletes vastagsága a hangsúlyt, képletes kiterjedése a térbeli és időbeli inspirációs tartományt jelentheti. Az alkotó érzékenységétől függően ezek eltérő arányú rezonanciákat váltanak ki. Ezek az üzenetek nem azonos módon érintenek meg minket. Fennáll a túlhangsúlyozás, vagy a rosszul értelmezés veszélye is.

A legsúlyosabb kritika, mellyel az ember múltját magyarázó próbálkozásokat illetjük, hogy a jelenkor vizuális világának szerkezetét vetítjük vissza a múlt vizuális világára.

A megismerés lehet alapos, de nem lehet totális. Ne is törekedjünk totális megismerésre. Nem csak a fizikában igaz, hogy a totális megfigyelés változásokat is okoz, így valódi célját nem teljesítheti.

A hetedik szobába lépve mindig elveszítünk valamit.

Tesar-Essl Museum-Klosterneuburg 1996-vázlat

Heinz Tesar – Essl Museum

6. Az helyhez való viszony

A hely megértését, - és a megértés utáni továbbépítését nem kell filozófiai, sem kritika alapokra helyezni. Ezt egyszerűen csak tisztességes építészeti hozzáállásnak nevezem.

A helyet alakító viszonya a helyhez egyben etikai magatartás, mert építeni elsősorban morális és nem materiális kérdés.

Építeni.

Osztrák építész konkrét épület tervezése kapcsán nem a „tervezés” szót használja, hanem az „építést”, pedig a gyakorlat nem különbözik a miénktől. A szóhasználat a Monarchia korából ered, amikor még az építész tényleg építette az épületet. Korb Flóris műépítész 1912-től haláláig, 1930-ig építette a debreceni egyetemet.

A levéltárban talált adatok bizonyítják, hogy az építés teljes spektrumában részt vett, és egyszemélyű felelős volt az építkezésen történelemért.

Hogyan vélekedtek Korb Flóris korában a helyhez, a tradíciókhoz való viszonyról? A Művészet 1908-as számában egy Kozma Lajosról szóló írásban található egy Emerson-i idézet:

„A művész ne szője mint a pók , maga a hálóját, de felhasználva évszázadok kultúrájának összehordott s nemzedékek lelkével összenőtt tégláit, használja fel őket saját épületének diadalmas felépítéséhez. A művész, ha újat akar teremteni – mert újat kell teremtenie – ne külsőségekben, modorban, elemekben legyen új, ne szakítsa ki magát korából, mint például Gauguin, de vele összefüggően őszintén és nemesen új synthesist adjon. „

Otto Wagner-irodaépület Nussdorf (Wien) 1898

Tesar-Schömerhaus 1987

A rétegekben való gondolkodás tehát már akkor is létezett. Az új megteremtése, de a külsőségekhez, modorhoz, elemekhez való ragaszkodás viszont korlátozó hatású, amit a Gauguin-i lendület kritikája is éreztet. Nem így vélekedett Lyka Károly, aki 1907-ben, egy Gauguin-ről írt esszéjében ezt írja:

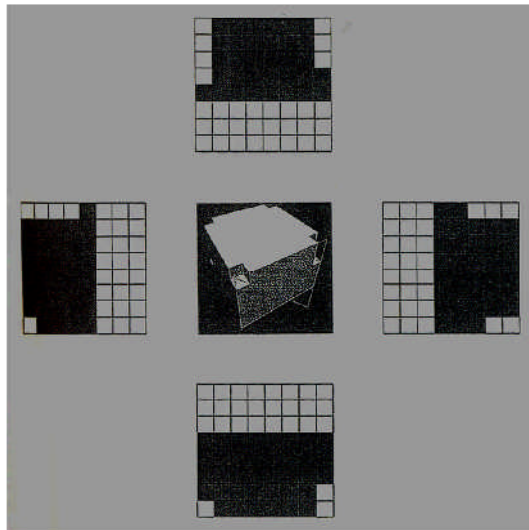
„Az egyéni stílusok vagy bármely stilizáló művészet utánzásából az származik, amit akadémiának nevezünk. Holt sablonok gyűjteménye. S ha ideérkezett a művész vagy a művészet, máris befagyott. Életét veszti.” /Mintha ma ugyanez a két szemlélet ütközne./

A helyhez, a hely szelleméhez való kötődés nem újkeletű építészeti magatartás.

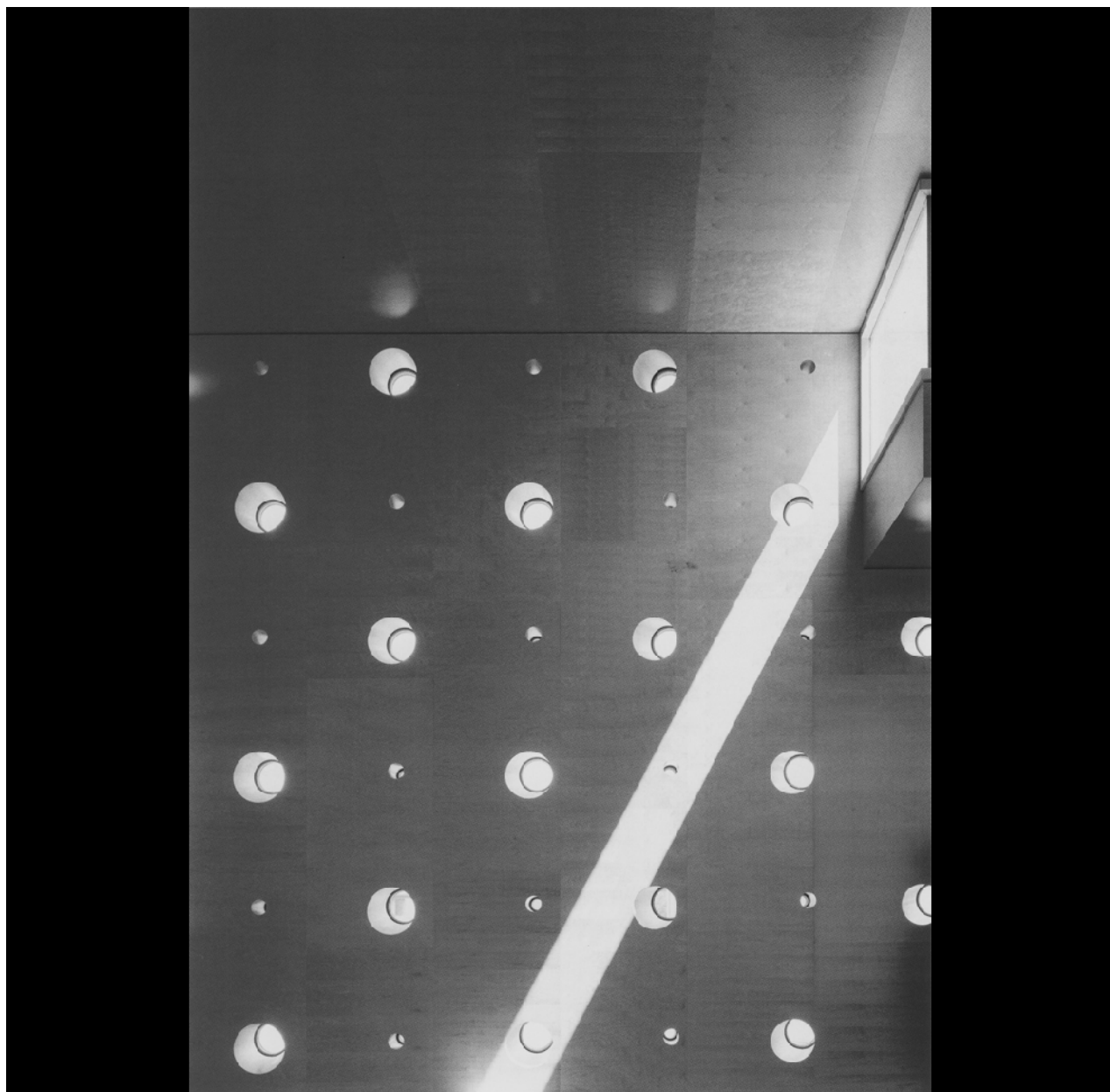
Nagy törések nélkül változó történelmi - társadalmi környezetben az anyag rétegei, az idő rétegei, a gondolkodás rétegei, mint az évgyűrűk, folyamatosan rakódnak egymásra, egymásból értetődően. A rétegekre épülő gondolkodás összeköti az épületeket, az individuumból fakadó új kreatív gondolat pedig szintén jelen van, mivel két réteg sohasem lehet azonos, (két évgyűrű sohasem lehet egyforma) és ennek igénye fel sem merül.

Itt szeretnék visszatérni az organikus építészet eredeti, általam jobban szeretett fogalmához.

Wright úgy beszélt az organikus építészeetről, mint ahol a részletek az egészhez igazodnak, az egész pedig a részletekhez: az eredmény a folytonosság és az integritás. De egy tágabb értelmezésben és mélyebb értelemben azt mondta, hogy egy organikus épület, bármikor készült is, megfelel az adott kornak, helynek, és a benne élő embereknek.

Tesar-„Christus Hoffnung der Welt“-katolikus
templom-Wien Donau City 2000

Normális esetben egy város rétegződése is a folytonosságra és az integritásra épül. Otto Wagner 1896-ban tervezett Nussdorf-i Dunacsatorna melletti irodaépülete és Tesar 1987-ban elkészült Haus Schömer –irodaépülete között teljesen nyilvánvaló a párbeszéd. A Coop Himmelblau csoport által tervezett 1988-as bécsi tetőráépítés előzménye ott van a konstruktív üvegacél bécsi tetőkben, és a 60-as évek bécsi avantgárdjának szellemiségében. A saját építészeti hangvétel ezután már folytatható, nem előzmények nélküli, akár saját maguk reflexiójaként. Tesar talán legismertebb épülete, a Donacity magasházai között épült templom kívül páncélozott fekete dobozként, belül fénylyukarchitektúrára építkezve több rétegű dialógust folytat. A kubus schwarz–weis áthallása pedig ugyanakkor megjelent a múzeum-negyedben.

Mindegy, hogy épületrészről, vagy új épületről beszélünk, a hozzátett rész olyan, mely érthetővé teszi a viszonyt a hely különböző történeti rétegeivel. Ez a transzparencia egyfajta kiterjesztett értelmezése, mely a különböző rétegek láthatóságát feltételezi, beleértve az időrétegeket is.

A rétegződésekre épített hely egy folyamatosan változó organikus egység, nem zárt rendszerű, és továbbépítve sem szabad zárt rendszerré tenni.

Főleg ne zárjuk be ideológiákkal. De valaminek a kritikájából sem lehet építkezni.

A helyet hagyjuk változni. A változás minősége a tulajdonképpeni cél.

7. A hely és az idő

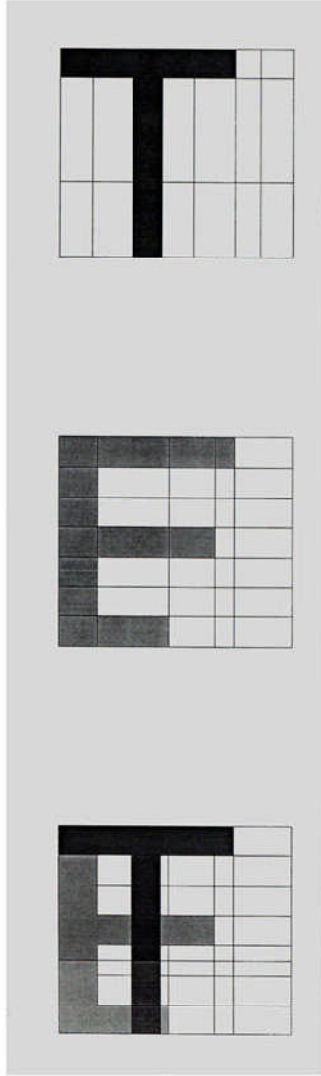
A való világ struktúrája nem más, mint egy nagyon hosszan zajló lassú folyamat. Egy adott időréteg térstruktúrája előzményekkel és jövővel körülvevett, valahonnan jön, és valahová tart. A tér és az idő elválaszthatatlan voltára utal, hogy a tudományos írásokban megjelent a téridő fogalma. A hely szellemének megfejtése, a hely értelmezése szükségszerűen történeti értelmezés is.

A mai építészeti gondolkodásban egyre több jele van a dinamikának, a folyamatos változás, mozgás igényének. Hiányában könnyen arra a következtetésre jutunk, hogy az idő felgyorsult, az időrétegek és az esztétikai rétegek nem egymást követik, hanem összemosódnak.

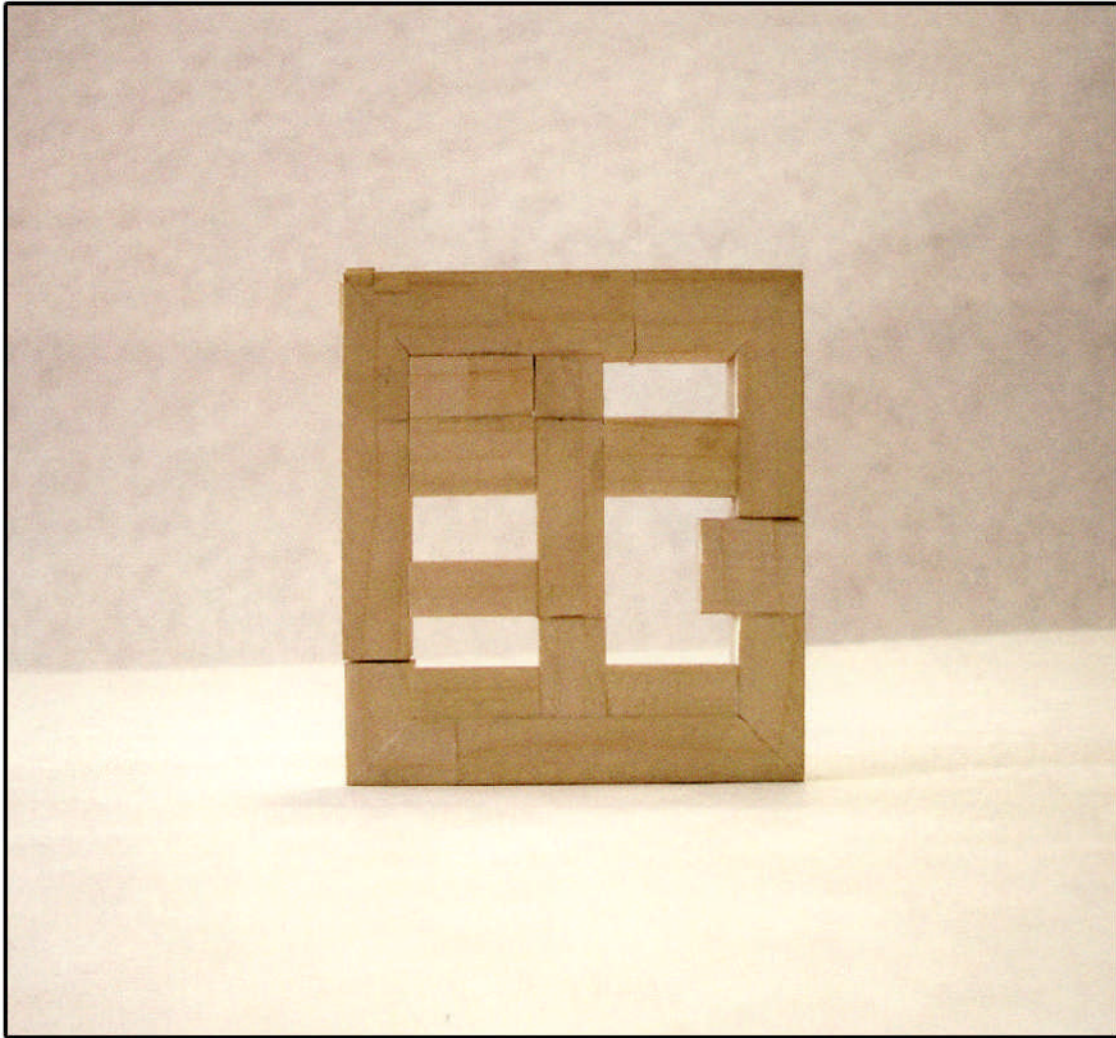
A képi világ feldúsulása és az információáramlásban létrejött dimenzióugrás miatt hihetetlen mennyiségű impulzus ér minket. Ennek a személyiség szűrőjén keresztül történő szelektálása nem egyszerű. Hihető –e még az, hogy az építészet „lassú nyugodt nyelv”.

A hely megértéséhez is idő kell, nem csak intellektus és érzékenység kérdése. A megértés megéri a hellyel folytatott párbeszéd által, de nem azonnal.

Hasonló a helyzet a befogadó közeggel. Ha egy épület lassan érik bele a környezetébe, ha az építési folyamat látható és a közösség a folyamat részévé válik, (a látással jön a megértés, az együttgondolkodás és ez által az együttépítés) ez esetben nagyobb a befogadókészség. Mint a mágus a kendőt a varázspálcával

Tesar-BTV Stadtforum-Innsbruck 2006

Tesar-BTV Stadtforum-Innsbruck-formakísérlet,modell

A photograph of a hallway. The walls are light-colored. In the center, a black rectangular panel is mounted on the wall, displaying white text in a bold, sans-serif font. The text reads: "IMMER WENN DU ETWAS SAGST, WEISS MAN NIE GENAU, WAS DU SAGEN WIRST." To the right of the panel, there is a white door with a circular window. The floor is dark. The image has a black border at the top and bottom.

**IMMER WENN DU
ETWAS SAGST,
WEISS MAN NIE
GENAU, WAS DU
SAGEN WIRST.**

bűvölt dobozról,- úgy rántják ma le a kész épületekről a cégfeliratokkal márkajelzett műanyagleplet,- a meglepődött publikum pedig csodálkozhat.

„A hely nyújtotta kulturális kötődés a kultúra korokon átívelő, általános tartalmát jelenti, a folyamatosan változó történetnek egy adott ponton, adott időben való értelmezését.” – írja Frampton. Az elmélet akkor sánta, ha az adott időpontban adandó válaszoknál saját korunkat az egyetlen abszolút érvényes időnek tekintjük. Frampton figyelmeztet arra, hogy ne feltétlen a saját korunk által látni engedett felső rétegeket tekintsük értékhordozónak.

Nem ragadhatunk bele a mába, a jövőt kell megcélozzuk. Mindegy, hogy nagy vagy óvatos kis ugrásokkal, de a rétegekre építkezve, azok továbbadandó üzenettartalmát új rétegekbe integrálva adhatunk választ a sejtéseinkben létező jövő kérdéseire.

„Ahhoz azonban, hogy egy épülettel, mint saját intelligenciánk jövőbe vetett tanúsítványával azonosulni tudjunk, az épületnek meg kell haladnia közvetlen vízióinkat, ám mégsem lehet annyira távol a jövőben, hogy elidegenedjék generációnk képzelőerejének stílusától. Ha egy épület túl messzire nyúlik a jövőbe – ahogy talán az Eiffel torony tette a maga idején -, az embereknek visszás érzésük támad: a jövő elárasztotta a jelent, és megveti a jelen érzéseit.” -írja Bollas.

Ám pont az Eiffel torony, vagy a Pompidou Center példája bizonyítja, hogy a megértés, a befogadás mégis bekövetkezik. Az új rétegeként hozzárendelt részek által kiváltott negatív érzelmek intenzitása elhalványul, -majd elvész a jövő generációkban, akik ezeket az építményeket saját érzékenységüknek rendelik alá.

Heinz Tesar – Irodaház, Berlin

„Amikor valami alaposan újat megértünk, akkor már egy kicsit nehéz megértenünk, hogy ezt miért nem értettük már régen. Mihelyt elkezdjük megérteni, nem értjük, hogy miért nem értettük már korábban. Miért kellett ezt darabonként megérteni? Miért szükségesek ezek a lassú lépegetések? Egy okból: buták vagyunk. Azt tudjuk, amit tudunk, és ami új, az nehéz számunkra. De azért ami új, ha igaz, az szép.”

/Teller Ede/

Nagyon tiszta és bölcs megfogalmazása ez annak a folyamatnak, amit az „új”, megértése és elfogadása jelent, de a legfontosabb az utolsó gondolat: „ Ami új, ha igaz, az szép. „

Mi az új? A különleges. Vagyis ami különleges, ha igaz, akkor szép.

Tesar egy nemrég készült interjú során így hangsúlyozta: „A szép fontosabb mint a különleges.”

Az építészet új jövőképe, mely sokkal inkább időbeli, mint térbeli határokat feszeget, mely ellentmond a gravitációnak, szétszedi és újraértelmezi a rétegeket. Ez még nem a mindennapok építészete, sokkal inkább néhány megépült avantgárd alkotásban, és a kísérleti, virtuális építészeti világban jelenik meg.

A mindennapok építészetének időrétege, amelyben dolgozunk, egy a funkcionalizmus utáni réteg. Funkcionalizmusról már csak átértelmezett formában beszélhetünk, amennyiben belátjuk, hogy az objektív funkciók mellett léteznek

Tesar-Bodemuseum-Berlin 2006

szubjektív funkciók. Feladatunk működő, élhető épületet létrehozni, egyben metaforikus válaszokat adni művészi szinten.

8. A rejtőzködő hely és a rejtőzködő építészet

Heidegger szerint a lét nemcsak megmutatkozik, de minduntalan el is rejtőzik (visszavonja magát), de ez a rejtőzés beszédes is lehet. Ez kihívás, nem csak távolságtartás. Ugyanez a rejtőzködés a hely szellemére is igaz.

A rejtőzködés fakad a rétegzettségéből, hiszen a hely különböző rétegeinek eltérő hozzáférhetősége van.

Ha egy rendszerre energiák hatnak, ott csúcsosodások keletkeznek, ha fogy, vagy elvész az energia, a homogenizálódás folyamata kezdődik el. Így fogytak el a történeti stílusoknál a még adható válaszok.

A művészet (akárcsak a bölcsélet) már nem a megfejtendő, rejtélyes, divinatorikus igazságok közvetítésében leli meg igazi funkcióját. Nincs mit megfejteni, a kérdések és az őket megelőző válaszok már felszínen vannak. A titok szerepe azonban továbbra is jelentős marad, csupán a helye tolódik el. – írja Angyalosi Gergely

A titok, amit mi is keresünk, a felszín alatt egyre mélyebben található. Hogy ezeket a nehezen hozzáférhető rétegeket mind személyiségünk, mind a hely szelleme tekintetében elérjük, egyre mélyebbre kell ássunk. A hely szelleme bár létezik, de

nem mindig beszédes. Nem szeretné, hogy mindent kimondjunk róla, - a frázisok unalmassá teszik.

Az építészet már túl sok mindenről beszél. Túl nagy a hangzavar. Ha máshol szólalunk meg, olyan helyen, ahol csönd van, ott a halk szónak is van értelme. Ami nyilvánvaló, arról nem kell beszélni. És nem kell mindent egyszerre kimondani.

Mit értek rejtőzködő építészet alatt:

Értem elsősorban az alázatot, ami nem más, mint annak elismerése, hogy a hely és az új építészeti alkotás viszonyában az alkotásnak nem szánunk uralkodó szerepet.

Értem azt az intimitást, amikor a gondolat szándékolt rejtettsége miatt direkt módon nem manifesztálódik, befogadása vagy tudatalattiként történik, vagy csak szűk körben tudatosan. /Janáky István a „Rejtőzködés” című írásában ír erről./

Értem azt a különbséget, amit az irodalmi és az egyszerű közlés között már felismertek. A Heidegger tanítvány Gadamer úgy látja, hogy a műveknek az aktuális vonatkozások elhalása után lesz láthatóvá igazi alakjuk, s válik lehetővé a bennük mondottak megértése. Ez egyfajta többhélúságot, mondhatnám azt is; többrétegűséget feltételez. Egy épületnek több rétegben kell gondolatokat ébresztenie.

Tesar-La Veneguera-Gran Canaria 2002-makett

És értem azt az ideát, ami nem tudok szebben megfogalmazni, mint ahogy Pallasmaa tette: „Áhítozom egy építészetre, amely elutasítja a zajt, hatékonyságot és divatot, mely nem törekszik a dramatikus megjelenésre, mindinkább a mindennapok dolgaiban rejlő költőiségre. Az építészet mellett, mely szétrepeszti határait és újradefiniálja önmagát, szükségünk van a Csend Építészetére”

Végül:

Andrej Rubljov Tarkovszkij filmjében némasági fogadalmat tesz, csak fest. Most irígylem.

Tesar-La Veneguera-Gran Canaria 2002-makett

Felhasznált irodalom:

Lyka Károly: Hajrá Gauguin - Művészet VI. évfolyam - 1907

Margitay Ernő: Kozma Lajos rajzai - Művészet VII. évfolyam - 1908

Kepes György: a látás nyelve - Gondolat Kiadó - 1979

Edward t. Hall: Rejtett dimenziók - Gondolat - 1980

Charles J. Holahan: Környezeti észlelés - Environmental psychology, Chapter 2. - 1982

Wolfgang Pfandner: Das Tiroler Porträt - Heinz Tesar - Das Fenster – 1982

Heinz Geretsegger, Max Peintner: Otto Wagner – Residenz -1983

Franco Fontana: Elemente des Bauens bei Carlo Scarpa - Wien 1993

Jacques Derrida: A szellemről - Osiris Kiadó - 1995

Janáky István: A hely - 1999

Christopher Bollas: Építészet és tudattalan - 2000 - Kiss Anna, Thalassa - 2004/1

Simon Mariann: Regionalizmus - a hely kihívása - Kortárs építészet II/1 - 2000

Simon Mariann: Helyek és szellemek - Kortárs építészet IV/4 - 2002

Dr. Meggyesi Tamás: A kárpátmedence géniusza - MUT előadás szöveg - 2005

Architektur Aktuell 237/238/2000 : Heinz Tesar Substanz - Architektur

Architektur Aktuell 3/2001 : Heinz Tesar - Spirituelle Behauptung

Architektur Aktuell 10/2001 : Heinz Tesar - Der besondere Ort

Architektur Aktuell 11/2002 : Heinz Tesar - Bürohaus am Gendarmenmarkt in Berlin

Winfried Nerdinger: Heinz Tesar Architektur - Electa 2005

Heinz Tesar: Architecture of Layers - Nine Recent Works - 2008